

De uitzaaing van het Woord

René van der Rijst

De uitzaaing van het Woord

Homiletiek in het spoor van Derrida

Boekencentrum *Academic*, Zoetermeer

Omslag: Vincent van Gogh, De zaaier.
Collectie Kröller-Müller Museum, Otterlo, Nederland

www.uitgeverijboekencentrum.nl
Boekencentrum *Academic* is een onderdeel van Uitgeverij Boekencentrum.

Ontwerp omslag: Oblong, Jet Frenken
ISBN 978 90 239 2836 2
NUR 700, 707

© 2015 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

VOORWOORD	9
1. INLEIDING	11
1.1 Ontwikkelingen in de recente homiletiek	13
1.1.1 De predikant	13
1.1.2 De bijbeltekst	14
1.1.3 De hoorders	15
1.1.4 Taal	16
1.1.5 Terugblik	18
1.2 Derrida en representatie	18
1.3 Vraagstelling	23
1.4 Opzet	24
2. BEELD EN GELIJKENIS	26
2.1 Inleiding	26
2.2 Het Griekse denken	28
2.3 De Christelijke traditie	30
2.4 Augustinus	31
2.5 Negatieve theologie en nominalisme	35
2.6 De wending naar het subject	36
2.7 De Reformatie	39
2.7.1 Het Woord	39
2.7.2 Autoriteit	40
2.7.3 Verschillen in interpretatie	41
2.7.4 God en mens	42
2.8 Immanuël Kant	43
2.9 Romantiek	44
2.10 Nietzsche: de schone schijn	46
2.11 Kierkegaard	47
2.12 Heidegger	49
2.13 De wending naar de taal	51
2.14 Homiletische consequenties	52
3. DERRIDA EN DE TAAL	57
3.1 Inleiding	57
3.2 Bijvoorbeeld: ‘Des tours de Babel’	59
3.3 Het verdwijnen van het subject	63
3.4 Tekst	65
3.5 Metafysica	72
3.6 Pluraliteit van vertogen	79
3.7 Discontinuïteit en alteriteit	80
3.8 Ironie en spel	84
3.9 Besluit	87
4. NEW HOMILETIC	90
4.1 Inleiding	90
4.2 New homiletic	91
4.2.1 Fred Craddock	92

4.2.2 David Buttrick	94
4.3 Preekschets over Genesis 22, het offer van Abraham	96
4.4 De New Homiletic nader beschouwd	101
4.4.1 Literatuur	101
4.4.2 Inductief en deductief	103
4.4.3 Performativiteit	105
4.4.4 Symbolen	109
4.4.5 Over spel	114
1. Wat is spel?	115
2. Het speelveld	116
3. De aard van het spel	117
4. Het doel van het spel	118
4.5 Besluit	120
5. DE PREEK ALS OPEN KUNSTWERK	122
5.1 Inleiding	122
5.2 De preek als open kunstwerk: beschrijving	123
5.2.1 Gerhard Marcel Martin	124
5.2.2 Wilfried Engemann	126
5.2.3 Bert Altena	129
5.3 Preekvoorbeeld	131
5.4 De preek als open kunstwerk nader beschouwd	135
5.4.1 Literatuur	136
5.4.2 Open (bijbel)tekst	137
5.4.3 Open preken en open taal	141
5.4.4 Een open houding	145
5.5 Besluit	148
6. 'POSTMODERNE' HOMILETIK	150
6.1 Inleiding	150
6.2 Isolde Meinhard, Ideologie und Imagination im Predigtprozess	152
6.2.1 Samenvatting	152
6.2.2 Bespreking	154
6.3 Lucy Rose – Atkinson: Sharing the word	156
6.3.1 Samenvatting	156
6.3.2 Bespreking	159
6.4 John McClure: Other-wise preaching	162
6.4.1 Samenvatting	162
6.4.2 Bespreking	165
6.5 Een preekvoorbeeld	166
6.6 Fragmentarisatie	171
6.7 Besluit	175
7. DE GAVE VAN HET WOORD	177
7.1 Inleiding	177
7.2 Kant en Derrida	178
7.3 Derrida en de negatieve theologie	182
7.4 Mark Taylor en <i>kenosis</i>	186
7.5 Jean-Luc Marion en de negatieve theologie	189
7.6 Gianni Vattimo en <i>kenosis</i>	192
7.7 Erik Borgman en <i>kenosis</i>	193

7.8 Louis Marie Chauvet en symbolische uitwisseling	197
7.9 Besluit	200
8. HET OFFER VAN ABRAHAM - NAAR DE PRAKTIJK	204
8.1 Inleiding	204
8.2 Het begin	205
<i>Excurs: het gebruik van beelden in preken</i>	207
8.3 Abraham	209
<i>Excurs: verhaal en betoog</i>	210
8.4 Reflectie	211
8.5 Isaak	212
8.6 Nogmaals Isaak	214
8.7 Slot	215
9. CONCLUSIES	218
9.1 <i>Disseminatie</i>	218
9.2 God tussen de regels	219
9.3 Vertaling	221
9.4 Openheid	221
9.5 Het spel en de spelers	222
9.6 Het spel der verschillen	224
9.7 Epiloog: Feest!	225
SAMENVATTING	228
SUMMARY	236
LITERATUUR	244
NAAMREGISTER	257

Voorwoord

Als kind had ik een schriftje waarin ik sprookjes schreef. ‘Sprookjes van René’ had ik op de voorkant geschreven. Blijkbaar is het toen al begonnen: een fascinatie met verhalen. Niet eens zozeer om aan anderen te vertellen, maar om een eigen wereld te creëren. Een eigen wereld om in weg te kruipen, waarin het leven onveranderlijk eindigde met ‘en ze leefden nog lang en gelukkig.’

In woorden kan de wereld herschapeen worden, van een andere afloop worden voorzien en kun je ook je zelf herscheppen. In verhalen was ik iemand, die ik in het echte leven niet was, speelde ik een rol, die me soms beter paste dan de rol die ik het ‘echte’ leven speelde. In verhalen - mijn eigen verhalen of die van de vele boeken die ik las - was ik soms meer thuis dan daarbuiten.

Vervolgens ontstond de behoefte anderen in die verhalen te laten delen door ze te vertellen, waardoor ik iets over mij zelf vertelde, en de ander uitnodigde ‘mijn’ wereld te betreden. Daardoor veranderde die wereld ook, omdat het verhaal van die ander er toe deed.

Later heb ik mijn vak gemaakt van het vertellen van verhalen. Eerst bij de Nederlandsche Zondagsschool Vereniging, waarvoor ik vele kinderverhalen geschreven heb. Later als predikant in de PKN.

Dit onderzoek is een reflectie op die verhalen, meer specifiek op de relatie tussen verhaal en werkelijkheid. Wat gebeurt er eigenlijk als je een verhaal vertelt of een preek houdt? Wat doet taal met de werkelijkheid en wat doet een verhaal met de mensen die er naar luisteren?

Meer nog dan bij ‘gewone’ verhalen, roept dit bij preken een enorme spanning op, omdat preken doorgaans toch de pretentie hebben het ‘ware verhaal’ te vertellen. Het ‘boek’ wordt geacht beter te zijn dan de werkelijkheid. Anders dan een verhaal, dat tamelijk vrijblijvend kan zijn, wil een preek juist vrijmakend zijn - maar wordt in de praktijk nogal eens ervaren als te massief, te ‘prekerig’, te opgelegd.

Soms bedoeld als compliment, dan weer als kritische noot, hebben verschillende mensen mij in de loop der tijd gezegd, dat ik niet preek, maar verhalen vertel (of ‘een verhaaltje’), of dat ik filosofer in plaats van te preken. Ook zei iemand ooit: ‘Jij preekt niet, jij praat met mensen.’

Ik was toen al een tijdje bezig met dit onderzoek en realiseerde me, door zijn woorden, dat dit inderdaad de richting was, waarin ik mij bewoog: van preken tégen mensen naar praten mét mensen.

Tenslotte wil ik een aantal mensen noemen, zonder wie dit proefschrift er niet geweest was, of heel anders zou zijn geworden.

Allereerst Erik Borgman, die voor mij werkelijk een *promotor* was, een grote steun van wie ik veel geleerd heb. Zonder hem zou dit boek er niet gekomen zijn. Henk de Roest, mijn andere promotor, die mij met zijn vragen hielp te begrijpen wat ik wilde zeggen.

Verder Evert Jonker, die bij een eerdere fase van dit proefschrift betrokken was en mij op weg geholpen heeft.

Ik wil Wouter Slob bedanken voor zijn meelesen en meeleven. Ook zonder jou, Wouter, was dit proefschrift er niet gekomen.

Vele vrienden heb ik in de loop der jaren uit proberen te leggen, waar ik mee bezig was. Ook als zij het niet begrepen, hielp het om in ‘gewone’ taal uit te leggen waar het om ging, al was het niet eenvoudig dat dan weer in academische taal te vertalen.

Ik ga jullie niet allemaal noemen, maar weet dat jullie vertrouwen belangrijk voor mij was.

Ria Schipper wil ik graag bedanken voor de correcties die zij aanbracht in de engelse samenvatting.

En tenslotte natuurlijk, Annemariëk, mijn vrouw. Voor alles...

Opgedragen aan mijn ouders, die alleen het begin hebben meegemaakt en het heel graag af hadden willen zien. Het heeft niet zo mogen zijn.

Dit proefschrift is mede tot stand gekomen met steun van de Stichting Aanpakken.

1. Inleiding

Het toneel is theologisch zolang het gedomineerd wordt door het woord, door een wil van het woord, door het plan van een eerste logos, die zelf niet verschijnt op de theatrale plek, maar haar van verre beheerst. Het toneel is theologisch, zolang zijn structuur, de gehele traditie volgend, de volgende elementen bevat: een auteur-schepper, die, afwezig en van verre, gewapend is met een tekst en die de tijd of de betekenis van de representatie bewaakt, verzamelt of reguleert; die zich laat *representeren* in wat men noemt de inhoud van zijn gedachten, zijn intenties, zijn ideeën. Hij laat zich *representeren* door representanten, encenseurs of acteurs, slaafse interpreten, die personages *representeren* die door wat ze zeggen min of meer direct de gedachten van de 'schepper' *representeren*. Slaafse interpreten, die trouw de voorzienige plannen van de 'meester' uitvoeren. (...) En tenslotte een passief, gezeten publiek, een publiek van kijkers, van consumenten, van 'genieters'.¹

In de Protestantse traditie zijn preken *representierend* van aard. Onder 'representeren' versta ik: 'present stellen' of 'vertegenwoordigen' op zo'n wijze dat de gerepresenteerde (of het gerepresenteerde) aanwezig is - of komt - in of door de representant, hetzij doordat de representant deel krijgt aan de *waarheid* van de gerepresenteerde, hetzij doordat hij deel krijgt aan diens *macht en gezag*, hetzij doordat hij deel krijgt aan allebei tegelijk.²

Dat preken *representierend* van aard zijn, wil dan het volgende zeggen: in preken worden de werkelijkheid waarin mensen leven en Gods werkelijkheid op elkaar betrokken en wordt Gods werkelijkheid op de één of andere manier in de menselijke werkelijkheid ter sprake gebracht. De woorden van een preek *vertegenwoordigen* op de één of andere manier het Woord van God.

Dit 'vertegenwoordigen' of 'representeren' kan meer of minder sterk zijn. Ciska Stark onderscheidt drie verschillende theologische modellen waarin in de traditie – tot op heden – het verstaan van prediking als Woord van God gestalte heeft gekregen.³ In deze modellen wordt steeds een beroep gedaan op representatie, in afne-

¹ La scène est théologique tant qu'elle est dominée par la parole, par une volonté de parole, par le dessein d'un logos premier que, n'appartenant pas au lieu théâtral, le gouverne à distance. La scène est théologique tant que sa structure comporte, suivant toute la tradition, les éléments suivants: un auteur-créditeur qui, absent et de loin, armé d'un texte, surveille, rassemble et commande le temps ou le sens de la représentation, laissant celle-ci le représenter dans ce qu'on appelle le contenu de ses pensées, de ses intentions, de ses idées. Représenter par des représentants, metteurs en scène ou acteurs, interprètes asservis qui représentent des personnages qui, d'abord par ce qu'ils disent, représentent plus ou moins directement la pensée du "créateur". Esclaves interprétant, exécutant fidèlement les desseins providentiels du "maitre". (...) Enfin un public passif, assis, un public de spectateurs, de consommateurs, de "jouisseurs". (J. Derrida, 'Le théâtre de la cruauté et la clôture de la représentation'. In : Derrida, *L'écriture et la différence*. Paris: Éditions du Seuil 1967, 345. Engelse vertaling : J.Derrida, 'The theater of cruelty and the closure of representation.' In: Derrida, *Writing and difference*, Londen, New York: Routledge 2001, 296.)

Alle vertalingen van citaten van Derrida en andere Franse schrijvers zijn van mijn hand, tenzij in de voetnoot naar een Nederlandse vertaling wordt verwezen.

² Zie: I.N. Bulhof, R. van Riessen (red.), *Als woorden niets meer zeggen, de crisis rond woord en beeld in de huidige cultuur*. Kampen: Kok Agora 1995; I.N. Bulhof, R. Welten (red), *Verloren presenties. Over de representatiecrisis in religie, kunst, media en politiek*. Kampen: Kok Agora 1996; H. Hofmann, *Repräsentation. Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*. Berlin: Duncker & Humblot 1974.

³ C.Stark, *Proeven van de preek. Een praktisch-theologisch onderzoek naar de preek als Woord van God*. Zoetermeer: Boekencentrum 2005, 202 e.v..

mende sterkte. Zij noemt ten eerste *sacramentalisering*: de prediking realiseert het Woord van God, doordat zij het heil dat van God komt, bemiddelt en tegenwoordig stelt. Een tweede vorm is *actualisering*: een hernieuwd en creatief spreken, dat het Woord van God representeert door op nieuwe, verrassende wijze in de menselijke werkelijkheid te interveniëren. De laatste vorm is *referentie*. De prediking verwijst hier naar het Woord van God en bewijst zich voor de gelovige eventueel als zodanig.

De woorden van een preek representeren echter niet alleen het Woord van God, zij representeren ook een bijbeltekst én zij brengen de hoorders en de predikant zelf ter sprake. Dit kan van preek tot preek en van predikant tot predikant verschillen. In sommige preken speelt de bijbeltekst een hoofdrol, andere preken zijn overwegend pastoraal van toon en gaan in de eerste plaats over het leven van de hoorders. Het 'ik' van de predikant kan in de ene preek meer impliciet blijven en in een andere preek meer expliciet ter sprake gebracht worden.

In de literatuur echter worden predikant, bijbeltekst en hoorders gezien als vaste onderdelen van in elk geval de voorbereiding van het preekproces. Doorgaans worden zij ondergebracht in een driehoek - de zogenaamde 'homiletische driehoek' - waarvan het verborgen midden gevormd wordt door het Woord van God.⁴

Deze twee vormen van representatie staan op enigszins gespannen voet met elkaar. In de representatie van het Woord van God in mensenwoorden ligt het accent op wat God doet, op hoe hij zichzelf representeert. In de representatie van de bijbeltekst, de hoorders en het zelf van de predikant ligt het accent op wat mensen doen; de predikant en eventueel de hoorders. Niet voor niets spreekt Bregman over het Woord van God als het 'verborgen midden' van de driehoek: dit 'midden' kan de predikant niet representeren, God moet zichzelf representeren. De communicatie tussen predikant, bijbeltekst en hoorders vindt plaats in de hoop of de verwachting dat God zelf hierin van zich zal laten horen.

De spanning tussen beide vormen van representatie bestaat er in, dat het erop lijkt dat als de rol van mensen groter wordt, de representatie van het Woord van God zwakker wordt. Dat is te zien aan de theologische modellen die Stark noemt: in het referentiële model is de rol van de mens het grootst, maar de representatie van het Woord van God het zwakst. Voor dit model geldt, in de woorden van Stark: 'de prediking is Woord van God, voor zover zij door de mens als zodanig aangemerkt kan worden.'⁵ Of de representatie lukt, hangt hier dus voor een belangrijk deel van de mens af, maar dat maakt de kans op mislukking het grootst.

De voor de hand liggende conclusie lijkt: de mens moet zich er niet teveel mee bemoeien. Echter, het is nog maar de vraag of de mens - de predikant - werkelijk slechts een kleine rol speelt in het sacramentele model, waarin de nadruk valt op Gods handelen.

Ik kom later op deze vraag terug. Ik richt nu eerst de blik op de ontwikkelingen in de recente homiletiek. Daarin is juist veel aandacht te vinden voor de representerende rol van de predikant en vervolgens de hoorders. De recente homiletiek laat een groeiend verlangen naar méér representatie zien, waarbij het er met name om gaat dat de hoorders meer bij de preek betrokken raken, en via preek (en de Schrift) bij God. De aandacht gaat afwisselend uit naar één van de hoeken van de homiletische

⁴ K. Bregman, *De stem uit de oneindigheid. Over de talige vormgeving van preken in het licht van poëzie en poëtica van Martinus Nijhoff*. Zoetermeer: Boekencentrum 2007, 56.

⁵ C. Stark, *Proeven van de preek*, 203.

driehoek. Kees Bregman spreekt van een ‘homiletische carrousel’: telkens wordt een andere ‘hoek’ van de driehoek bovenaan gezet.⁶ De inzet is steeds dat ofwel het zelf van de predikant, ofwel de bijbeltekst, ofwel de hoorders beter gerepresenteerd worden, opdat het Woord van God beter gerepresenteerd wordt. Steeds is echter ook de spanning te zien tussen het werk van de predikant en het werk van God.

In de komende paragrafen bespreek ik telkens één van deze velden, aangevuld met een paragraaf over de rol van taal in het preekproces. Dit is een constant punt van aandacht in de recente homiletiek: de aandacht voor de rol van taal als als ‘medium’ dat tekst, predikant en toehoorders verbindt.

1.1 ONTWIKKELINGEN IN DE RECENTE HOMILETIK

1.1.1 De predikant

Voor de jaren '60 werd er kritisch naar de predikant gekeken, met name door de dialectische theologie, onder invloed van de ervaringen van twee wereldoorlogen, waarin de prediking er volgens velen niet voldoende in slaagde een goddelijk ‘te-gengeluid’ te representeren. De predikant had zijn eigen, tijdgebonden visie teveel centraal gesteld en had zich te weinig gelegen laten liggen aan het Woord van God.⁷ Dit leidde tot een radicale bezinning op de boodschap alleen. Er kwam een sterke nadruk te liggen op de objectiviteit van de boodschap, de onttrokkenheid ervan aan de menselijke ervaring en op het ‘tegenover’ karakter van de prediking. De prediking diende ten opzichte van de tijdgeest een kritische instantie te zijn. De subjectiviteit van de predikant gold hierbij als potentiële verstoring en diende zoveel mogelijk uitgeschakeld te worden.⁸

Vanaf de jaren '60 komt er een tegenbeweging op gang, die er op gericht is de persoonlijkheid van de predikant juist weer in te schakelen. De predikant dient niet langer schuil te gaan achter de boodschap, maar gebruik te maken van zijn subjectiviteit. Dat wil echter niet zeggen, dat de boodschap die hij verkondigt nu ook als subjectief wordt beschouwd.⁹ Het ideaal is, dat de predikant de boodschap persoonlijk verwerkt en deze ‘authentiek’ en op een persoonlijke manier brengt. Hij gaat de gemeente als het ware voor in de verwerking van het Woord van God en is wat zij moeten worden: een ‘levende representatie’ ervan.

Deze nadruk op de persoonlijkheid van de predikant gaat samen met een afkeer van de predikant als autoriteit. Het brengen van de objectieve boodschap wordt gezien als autoritair en een poging de hoorders de eigen visie op te leggen. De inbreng van de subjectiviteit van de predikant dient er toe te leiden, dat ook de hoorder de boodschap verwerkt en tot iets van zichzelf maakt.

In de V.S. pleit vooral Fred Craddock voor een niet-autoritaire vorm van preken. De

⁶ K. Bregman, *De stem uit de oneindigheid*, 49.

⁷ Zie W. Engemann, *Einführung in die Homiletik*. Tübingen, Basel: A. Francke Verlag. 2002, 181.

⁸ Over de relatie tussen Gods Woord en mensenwoord bij Barth is veel geschreven. De subtiliteiten hiervan zijn in de homiletische verwerking van de theologie van Barth niet altijd gezien. Zie A. Dencke, *Gottes Wort als Menschenwort. Karl Barths Predigtpraxis – Quelle seiner Theologie*. Hannover: Lutherisches Verlagshaus 1989; A.W. Velema, *God ter sprake. Een homiletisch onderzoek naar de vooronderstellingen van de prediking bij Karl Barth in vergelijking met Hans Joachim Iwand, Ernst Lange en Rudolf Bohren*. Den Haag: Boekencentrum 1991; J. Muis, *Openbaring en interpretatie. Het verstaan van de Heilige Schrift volgens K.Barth en K.H.Miskotte*. Zoetermeer: Boekencentrum 1989.

⁹ W. Engemann, *Einführung in die Homiletik*, 185.

traditionele vorm van preken vindt hij te steriel en te rationeel en teveel een vorm van preken *tegen* de hoorders. Preken moeten, meent hij, geen uiteenzetting, geen ‘college’ geven over God of diens boodschap voor de wereld, maar in preken moet het woord van God geschieden. Preken dienen mensen zo aan te spreken dat ze veranderen¹⁰. Craddock pleit voor een benadering waarin de predikant niet tegenover de gemeente staat als autoriteit, maar waarin predikant en hoorders meegenomen worden in de beweging van de bijbeltekst en uiteindelijk van God.

In Duitsland bepleit Gert Otto niet lang daarna een retorische benadering van de preek. Hem gaat het daarbij vooral om geloofscommunicatie, om preken als een vorm waarin men met elkaar over geloven kan spreken.¹¹ Ook Otto legt een sterke nadruk op de gelijkwaardigheid van predikant en hoorders. De eigen overtuiging van de predikant wordt een middel om de hoorders tot een eigen overtuiging te laten komen ten overstaan van de bijbeltekst.

Zo komt de predikant in het spanningsveld te staan tussen zijn eigen overtuiging aan de ene kant en de aanspraak op geldigheid van de bijbelse boodschap, met daarachter het Woord van God, aan de andere kant. Hij dient zijn persoonlijkheid, zijn subjectiviteit op zo’n wijze in te schakelen, dat deze representatief is voor de hoorders én hij dient de bijbeltekst op de juiste wijze te representeren.

1.1.2 De bijbeltekst

De dialectische theologie legde in het interbellum en direct na de Tweede Wereldoorlog een sterke nadruk op de Bijbel als openbaring. De aandacht die er vanaf de jaren ’60 komt voor de rol van de predikant leidt ook tot een verschuiving in de visie op de Bijbel. Van een medium dat Gods Woord ter sprake brengt wordt de bijbeltekst een te interpreteren tekst. Nu speelden interpretatie en hermeneutiek natuurlijk altijd al een rol bij het lezen van teksten, maar met name de laatste decennia komt de vraag op of het hermeneutisch proces wel tot een einde kan worden doorgevoerd. Aanvankelijk overheerst het vertrouwen, dat het mogelijk is met toewijding en de inzet van de juiste instrumenten te komen tot een eenduidige uitleg van de tekst zelf. Later wordt dit door een aantal homileten betwijfeld en wordt hermeneutiek meer als een open proces gezien.¹² Teksten laten meerdere interpretaties toe en geen enkele interpretatie put de betekenis van de tekst uit. Dat wil niet per se zeggen, dat de Bijbel niet langer als openbaring van God wordt gezien, maar wel dat er een sterkere nadruk komt te leggen op de duidende rol van de mens. Het eigen verstaan en de eigen vooroordelen gaan een rol spelen en dit wordt niet beschouwd als gebrek van de zijde van de interpreter, maar als mogelijkheid: door vanuit de eigen vooroordelen het gesprek met de tekst aan te gaan, ontstaat een betekenisvolle lezing.

Wilfried Engemann bijvoorbeeld stelt dat bijbelteksten interpretatie nodig hebben. De inbreng van de interpreter is nodig om tot verstaan te komen. Dat leidt ertoe dat één tekst meerdere betekenissen kan genereren, afhankelijk van wat de interpreter ‘meeneemt’.¹³ In zijn visie dient voor een preek te gelden, dat deze zo open is, dat de

¹⁰ F.B. Craddock, *As one without authority. Essays on inductive preaching*. St. Louis, Missouri: Chalice Press 2001.

¹¹ G. Otto, *Predigt als Rede*, Stuttgart: Kohlhammer 1976.

¹² Overigens, geheel nieuw is dit niet. Reeds Schleiermacher, de grondlegger van de moderne hermeneutiek zag dit als een open proces, waarbij steeds nieuwe informatie de uitlegger noopte verder uit te leggen. (Zie A. Zwiep, *Tussen tekst en lezer. Een historische inleiding in de bijbelse hermeneutiek*. Amsterdam: VU university press 2009, 398-421.)

¹³ W. Engemann, *Semiotische Homiletik, Praemissen, Analysen, Konsequenzen*, Tübingen, Basel: A.Francke Verlag 1993, 99.

hoorder er zelf mee aan het werk kan gaan om tot interpretatie te komen. Verder leggen met name postmoderne homileten een sterke nadruk op pluraliteit van betekenissen. Alle ervaring, schrijft Ronald Allen, is geïnterpreteerde ervaring, gekleurd door cultuur, geslacht, ras, etniciteit, familie, klasse, opvoeding etc.¹⁴ Wie een tekst uitlegt, neemt zichzelf mee. Dit wordt ook sterk benadrukt door theologes die vanuit feministisch perspectief schrijven.¹⁵ Vrouwen lezen teksten anders dan mannen. Verschillende standpunten leiden vervolgens tot verschillende betekenissen. Dit roept echter wel de vraag op naar de grenzen van interpretatie: zijn er nog criteria aan te geven voor een juiste interpretatie en zijn interpretaties ooit onjuist? Verder maakt dit een theorie van de pluraliteit nodig: hoe verhouden de verschillende interpretaties zich tot elkaar en hoe kan er omgegaan worden met verschillen?

De gedachte van representatie stuit hier op kritische grenzen: is het wel mogelijk een bijbeltekst zuiver te representeren? Zit de interpreter daar niet altijd tussen? Maar als dat zo is, is het dan nog wel mogelijk dat het Woord van God gehoord wordt, of komt dat ook altijd ‘gekleurd’ over?

1.1.3 De hoorders

Vanaf de jaren '60 komt er in de homiletiek niet alleen meer aandacht voor de predikant en de eigen karakteristieken van de bijbeltekst en wat die betekenen voor de interpretatie, maar er komt ook meer en meer aandacht voor de hoorders. Dit wordt wel de ‘wending naar de hoorders’ genoemd: voorheen was er voor hen nauwelijks aandacht. In Duitsland, en vervolgens ook in Nederland, wordt deze wending vooral geïnitieerd door Ernst Lange.¹⁶ Lange verzet zich tegen het ‘oude’ preekschema waarbij de tekst eerst - ‘objectief’ - uitgelegd werd en daarna ‘toegepast’ op de situatie van de hoorders (*explicatio – applicatio*). Het laatste hangt er in zijn ogen in die oude opvatting teveel bij. Hij zoekt naar een preekwijze, die van het begin af aan betrokken is op de hoorders.

Bij deze wending naar de hoorders spelen het ethos van de jaren '60, de kritiek op autoriteit en de nadruk op emancipatie een grote rol. Men gaat bovendien gebruik maken van de opkomende sociale wetenschappen om ‘de hoorders’ te leren kennen en beter met hen te leren communiceren, ook omdat deze hoorder steeds minder bereikt blijken te worden. Dit is immers ook de tijd, waarin in West-Europa de grootschalige kerkverlating op gang komt. Met deze wending naar de hoorders wil men in de homiletiek hun toenemende mondigheid serieus nemen.

In de V.S. is het vooral de zogenaamde ‘*New Homiletic*’, waarvan de al genoemde Fred Craddock één der initiatoren is, die naar mogelijkheden zoekt om de hoorder meer bij de preek te betrekken. Craddock verzet zich tegen deductieve vormen van preken, d.w.z. preken die beginnen bij een algemene waarheid, die vervolgens toegepast wordt. In plaats daarvan pleit hij voor een inductieve vorm van preken, die begint bij de ervaring van de hoorders en uitkomt bij wat de bijbeltekst of het geloof daarover te zeggen hebben.¹⁷

Omdat het heil in het leven van de toehoorders gestalte moet krijgen, streeft de *New*

¹⁴ R. Allen, B.S. Blaisdell, S.B. Johnston, *Theology for preaching. Authority truth and knowledge of God in a postmodern ethos*. Nashville: Abingdon Press 1997, 63.

¹⁵ Voor een overzicht van dit veld van onderzoek, zie I. Meinhard, I., *Ideologie und Imagination im Predigtprozess. Zur homiletische Rezeption der kritischen Narratologie*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2003, 71-94.

¹⁶ Zie J.H. van der Laan, *Ernst Lange en de prediking. Een inleiding in zijn homiletische theorie*. Kampen: Kok 1989.

¹⁷ Craddock, *As one without authority*, 43-62.